

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

1.1 แนวคิดเกี่ยวกับชีวิต/วิถีชีวิต/วิถีชาวบ้าน/คติชาวบ้าน

ผาสุก มุทระเมธา (2535: 1-6) ได้กล่าวถึง คำว่า “ชีวิต” ในหนังสือ คติชาวบ้านกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตว่าหมายถึง ความเป็นอยู่ของมนุษย์ตั้งแต่เริ่มออกจากครรภ์จวบจนสิ้นอายุขัย ในช่วงเวลานี้เองมนุษย์จะต้องเจริญเติบโตและพัฒนาไปตามวัย ตั้งแต่วัยเด็ก จนถึงวัยผู้ใหญ่ และหยุดการเจริญเติบโตเมื่ออย่างเข้าสู่วัยชรา ชีวิตมนุษย์จะต้องผ่านการศึกษาอบรม จนมีอาชีพเลี้ยงตนเอง และเลี้ยงดูทายาทที่จะสืบตระกูลต่อไปได้ด้วย ทั้งนี้การที่มนุษย์จะสามารถดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขได้ ก็ต้องเรียนรู้ รับการศึกษอบรม สั่งสอน ปลูกฝังอุปนิสัย ลักษณะท่าทางความประพฤติ การปฏิบัติต่างๆ เพื่อให้เป็นไปตามกฎ ระเบียบ แบบแผน วัฒนธรรม ค่านิยมของสังคมนั้นๆ ชีวิตจึงจะดำเนินไปด้วยดี

การตอบสนองความต้องการของชีวิต ซึ่งเกิดจากการศึกษาอบรมจากครอบครัว และสังคม แบ่งได้เป็น 2 ด้าน คือ ความต้องการทางกาย ที่ตอบสนองเพื่อชีวิตอยู่รอดปลอดภัย และ ความต้องการทางสังคมเป็นความต้องการที่ตอบสนองความคิด จิตใจ อารมณ์ หรือความรู้สึกของมนุษย์ที่แสดงออกมาในเรื่องความรัก ความเกลียดชัง ความแค้น ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเมตตา กรุณา ฯลฯ ในอดีตระบบครอบครัวและสภาพสังคมของชาวไทยสมัยก่อนตอบสนองความต้องการของชีวิต ดังนี้

1.1.1 ระบบครอบครัวของชาวนาไทยสมัยก่อน มีความใกล้ชิดอบอุ่น มีความรักและความผูกพันสูง สังกะเกิดได้จากการสร้างบ้านเรือนซึ่งมีเรือนหลักและเรือนที่ปลูกสร้างขึ้นใหม่สำหรับลูกเขยในบริเวณใกล้เคียงกัน

1.1.2 ความรู้สึกของผู้คนที่อยู่ร่วมกันในสังคม เป็นความรู้สึกที่เป็น ไปจันญาติพี่น้อง จึงเรียกชื่อบุคคลในกลุ่มในสังคมว่าพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ลุง ป้า น้า อา หลวงพี่ น้องเณร เด็กที่เติบโตจากสังคมเดิมหรือสังคมชนบทจึงมีความรัก ความอบอุ่น

1.1.3 สภาพสังคมไทยสมัยก่อน เป็นสภาพสังคมชนบทอยู่กันเป็นปึกแผ่น มีความรักความสามัคคีกลมเกลียวช่วยเหลือซึ่งกันและกัน พึ่งพาอาศัยกันตามมีตามเกิด ตามธรรมชาติร่วมมือร่วมใจช่วยเหลือเกื้อกูลกันทั้งอาหาร ที่อยู่อาศัย การเจ็บไข้ได้ป่วย และแม้แต่การทำมาหากิน

1.1.4 วัตถุเครื่องใช้บริการชีวิตในสมัยก่อน ทำขึ้นจากฝีมือ ใช้วัสดุที่หาได้ในพื้นบ้าน ทำขึ้นมาใช้ และแลกเปลี่ยนให้กันและกัน จึงเกิดความรักผูกพันและมีไมตรีต่อกันในสังคม

1.1.5 ความเชื่อและพิธีกรรมต่างๆ ของคนในสังคมสมัยก่อน เช่น ความเชื่อเรื่อง การเกิด การตั้งชื่อ การตาย โชคลาง ฤกษ์ยาม ฯลฯ ความเชื่อเหล่านี้ก่อให้เกิดพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น พิธีทำขวัญเด็ก พิธีทำขวัญนาศ พิธีเปลี่ยนชื่อ รวมถึงพิธีทำบุญต่างๆ เช่น ทำบุญวันเกิด ขึ้นบ้านใหม่ บำเพ็ญกุศลให้ผู้ล่วงลับไปแล้ว งานทำบุญทางศาสนา ฯลฯ ความเชื่อและพิธีกรรมต่างๆ มีคุณค่าต่อชีวิต ต่อสังคม ทำให้เกิดความรัก ความสามัคคี เป็นศูนย์รวมของการดำรงชีวิต มีการร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สร้างความรัก ความภาคภูมิใจ ความผูกพันต่อท้องถิ่น

จากหนังสือเล่มเดียวกัน ผาสุก มุทระเมธา (2535: 29-32) ได้ให้ความหมายของคติชาวบ้าน ว่าเป็นคำที่ใช้เรียกวิชาที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวบ้านที่ยังไม่ได้รับอิทธิพลจากการศึกษาในระบบที่เกิดขึ้นจากการวางแผนตามแนวนโยบายของรัฐ คติชาวบ้านคือ สิ่งที่ชาวบ้านยึดและนำมาปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เป็นวัฒนธรรมเฉพาะของชาวบ้านในถิ่นนั้นๆ ซึ่งถ่ายทอดด้วยการจำ โดยใช้ปากเล่าต่อๆ กันมา เป็นสมบัติของสามัญชนที่มีการศึกษาน้อย โดยได้แบ่งคติชาวบ้านตามลักษณะของข้อมูลและการถ่ายทอดออกเป็น 3 ประเภท คือ

ประเภทมุขปาฐะ ได้แก่ บทเพลง นิทาน ภาษิต คำพังเพย ปริศนา ความเชื่อ ภาษาลึกลับ

ประเภททอมุขปาฐะ ได้แก่ ศิลปะ หัตถกรรม สถาปัตยกรรม

ประเภทผสม ได้แก่ การร้องรำ การละเล่น ละคร การละเล่น พิธีกรรม ประเพณี

เสาวลักษณ์ อนันตสานต์ (2543: 24) ได้กล่าวถึงการศึกษาวิถีชีวิตพื้นบ้าน จากหนังสือ ทฤษฎีคติชนวิทยาว่า คือการศึกษาวิถีชีวิตประเพณีดั้งเดิม ที่มีการสืบทอดกันต่อมาด้วยการบอกเล่า การสังเกต การเลียนแบบ โดยจะรวมการศึกษาเรื่องศิลปะพื้นบ้าน ยากกลางบ้าน แพทย์แผนโบราณ เครื่องแต่งกาย อาหาร หัตถกรรม สถาปัตยกรรม เครื่องมือศิลปกรรม เครื่องจักสาน การทอผ้า ตลอดจนความเชื่อ พิธีกรรม เทศกาล งานเฉลิมฉลองและวัฒนธรรมต่างๆ ของท้องถิ่นควบคู่กันไป โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวิถีชีวิตพื้นบ้าน การดำเนินชีวิตของคนธรรมดาสามัญซึ่งมีจำนวนมากมายอยู่ในชุมชนทุกแห่ง มีการรวบรวมเครื่องมือเครื่องใช้และอุปกรณ์ที่คนเหล่านั้นใช้อยู่ มีการบันทึกรายละเอียดต่างๆ ในการใช้ชีวิต บันทึกทักษะในการทำงาน การใช้เครื่องมือ ตลอดจนบ้าน

ที่อยู่อาศัย ที่ดินที่เป็นทุ่งนา เป็นไร่ รวมทั้งประเพณีการพุดจาและกิจกรรมในยามว่าง ภาษาพูด การประกอบอาชีพ

งามพิศ สัตย์สงวน (2549: 62-64) กล่าวถึงวิถีชาวบ้าน คือ บรรทัดฐานทางสังคม ประเภทหนึ่งมีประโยชน์สำหรับคนจำนวนมากที่อยู่ในสังคมเดียวกัน คนสามารถดำเนินชีวิตของตัวเองไปได้และมีการกระทำทางสังคมต่อกันได้ก็เพราะมีวิถีชาวบ้านเป็นแนวทางในทางปฏิบัติต่อกัน เป็นพฤติกรรมที่คนจำนวนมากเห็นว่าเหมาะสมถูกต้องในสถานการณ์นั้นๆ เป็นพฤติกรรมที่มีขอบข่ายกว้างขวาง ครอบคลุมพฤติกรรมด้านต่างๆ ของสังคมไว้เกือบทั้งหมด เช่น การแต่งกาย การพุดจาปราศรัยกัน การปฏิบัติต่อกันระหว่างผู้ใหญ่ผู้น้อยและมารยาททางสังคมต่างๆ เป็นต้น พฤติกรรมนั้นจึงกลายเป็นนิสัยหรือความเคยชินเมื่อคนจำนวนมากเห็นว่าเหมาะสม วิถีชาวบ้านนั้นๆ จะกลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม

1.2 แนวคิดเกี่ยวกับการเขียนสารคดี

ทวีศักดิ์ ญาณประทีป (2543: 61-264) กล่าวถึงสารคดีไว้ในหนังสือการเขียนสารคดีว่า สารคดีเป็นร้อยแก้วประเภทหนึ่ง ซึ่งเรื่องที่เขียนขึ้นนั้นมีความจริงมากกว่าจินตนาการ เพื่อไม่ให้ผู้อ่านเกิดความเบื่อหน่ายในเรื่องที่อ่าน ผู้เขียนจึงพยายามหาวิธีเขียนที่จะทำ ให้ผู้อ่านได้รับความเพลิดเพลินไปด้วย ฉะนั้น การเขียนสารคดีจึงมีหลายแบบหลายประเภท แต่ยังคงรักษาลักษณะเฉพาะของสารคดีไว้ครบถ้วน

ทวีศักดิ์ ยังได้แบ่งสารคดีออกเป็นประเภทต่างๆ 5 ประเภท ดังนี้

1.2.1 สารคดีประเภทบทความ มีลักษณะเฉพาะ คือ ต้องเป็นเรื่องที่ผู้อ่านส่วนมากกำลังสนใจอยู่ในขณะนั้น ต้องมีสาระ มีแก่นสาร มีทัศนะข้อคิดเห็น ข้อวินิจฉัยของผู้เขียนแทรกอยู่ มีวิธีเขียนชวนให้อ่าน ทำให้เพลิดเพลินและชวนคิด เนื้อหาสาระและวิธีเขียนเหมาะสมแก่ผู้อ่านระดับที่มีการศึกษา

1.2.2 สารคดีประเภทเรื่องเล่าส่วนบุคคล มีลักษณะเฉพาะ คือ เป็นเรื่องเล่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริง โดยผู้เขียนอาจเป็นบุคคลที่อยู่ในเหตุการณ์ซึ่งได้ผจญภัยเองหรือเป็นผู้อื่นเล่าเรื่องก็ได้ ผู้เขียนมีจุดมุ่งหมายในการเขียนมากกว่า 1 ประการ อย่างเช่น การเขียนถึงเรื่องการผจญภัยที่น่าตื่นเต้น แต่ในขณะเดียวกันก็จะเล่าถึงเรื่องราวของโลกอันเป็นไปทางทฤษฎีและสิ่งที่ได้ค้นพบใหม่

1.2.3 สารคดีประเภทชีวประวัติและอัตชีวประวัติ มีลักษณะเฉพาะ คือ เป็นเรื่องชีวิตจริงของคน ผู้เขียนจะเน้นทางด้านบุคลิกภาพ ความรู้สึกและความคิดเห็นต่างๆ กับการกระทำของบุคคล ถ้าเรื่องราวของชีวิตได้มีผู้อื่นเขียนขึ้น เรียกว่า ชีวประวัติ แต่ถ้าเรื่องราวที่ตัวเองเป็นผู้เขียนขึ้นเรียกว่า อัตชีวประวัติ

1.2.4 สารคดีประเภทความเรียงที่เป็นเรื่องจริงจัง มีลักษณะเฉพาะ คือ เน้นการแสดงความคิดเห็นซึ่งได้จากประสบการณ์ การค้นคว้าหรือความคิดของผู้เขียน มิใช่เพียงเสนอข้อเท็จจริงและยังต้องเขียนให้คนทุกคนอ่านได้ ไม่เหมือนกับพระเทศน์ การปาฐกถาหรือรายงานทางวิทยาศาสตร์ ความเรียงยังมีข้อพิเศษ คือ จิตนาการ ที่ผู้เขียนพยายามจะเชื่อมโยงให้ผู้อ่านยังเห็นความคิดและการกระทำของแต่ละบุคคล

1.2.5 สารคดีประเภทความเรียงที่เป็นเรื่องเบาสมอง มีลักษณะเฉพาะ คือ ให้ความสนุกสนานเป็นเบื้องต้น แต่ผู้เขียนได้ซ่อนเร้นความคิดและข้อคิดเห็นอย่างสมบูรณ์เหมือนอย่างความเรียงที่เป็นเรื่องจริงจัง ผู้อ่านต้องทำความเข้าใจว่า สาระของเรื่อง (theme) หรือใจความสำคัญของความเรียงที่เป็นเรื่องเบาสมองนี้คืออะไร

รินฤทัย สัจจพันธุ์ (2526: 31-48) กล่าวถึงสารคดีไว้ในหนังสือวรรณกรรมปัจจุบันสรุปได้ว่า คำว่าสารคดีใช้ตรงกับคำ ภาษาอังกฤษว่า non-fiction (เรื่องไม่สมมุติ) ซึ่งตรงข้ามกับคำว่า บันเทิงคดี หรือ fiction (เรื่องสมมุติ) ฉะนั้น สารคดีจึงต่างจากบันเทิงคดีเพราะไม่ใช่เรื่องสมมุติแต่เป็นเรื่องจริง แสดงความถูกต้อง ให้ความรู้เป็นอาหารสมองแก่คนอ่านเป็นสำคัญกว่าอาหารใจอย่างบันเทิงคดี นอกจากนี้ รินฤทัย (2526) ยังได้แบ่งประเภทของสารคดีตามรูปแบบวิธีเสนอเรื่อง กลวิธีการเขียน ตลอดจนเนื้อหาสาระของการเขียนนั้นออกเป็น 4 ประเภท ดังนี้

สารคดีท่องเที่ยว เป็นสารคดีที่มีหลายลักษณะ เช่น สารคดีที่แนะนำการท่องเที่ยวจริง ๆ ซึ่งจะแนะนำ สถานที่เที่ยวสำคัญ ๆ มีคำอธิบายสั้น ๆ มีภาพประกอบสวยงาม หรือสารคดีที่แนะนำให้ผู้รู้จักประเทศนั้นๆ ในด้านการศึกษา เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ค่านิยม การปกครอง สถานที่สำคัญ ๆ นอกจากนี้ ก็เป็นสารคดีท่องเที่ยวในลักษณะการถ่ายทอดจากสิ่งที่ได้ไปพบเห็น

สารคดีชีวประวัติและอัตชีวประวัติ เป็นสารคดีที่ให้ความรู้ ให้เรื่องราว ให้ความจริงใจหรือมีอำนาจโน้มน้าวใจผู้อ่านให้มีความคิดคล้อยตาม

หนังสือประเภทชีวประวัติแบ่งเป็น 2 อย่าง คือ อัตชีวประวัติ คือ ชีวประวัติที่เจ้าของเขียนเอง เล่าประวัติชีวิตและเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับตนเองโดยตรง อีกอย่างหนึ่ง คือ ชีวประวัติ เป็นหนังสือที่ผู้หนึ่งเขียนถึงชีวิตของผู้อื่น ซึ่งอาจจะปรากฏเป็นหนังสือชีวประวัติรวม คือ เขียนประวัติ ผลงานอย่างสั้นๆ หลายชีวิตในเล่มเดียวกัน สารคดีชีวประวัติมีความคาบเกี่ยวกับสารคดีประวัติศาสตร์และท่องเที่ยวไปด้วย หนังสือบางเล่มผู้อ่านจะได้รับความรู้เรื่องชีวิตของบุคคลและได้รับความรู้ทางประวัติศาสตร์ไปในตัว ในขณะที่เดียวกันก็เหมือนได้ท่องเที่ยวไปยังท้องถิ่นต่างๆ ตามเจ้าของประวัติด้วย

สารคดีวิชาการ มีลักษณะใกล้เคียงกับตำราวิชาการ ต่างกันที่ศิลปะการเขียนเป็นหมวดหนังสือสารคดีที่กว้างมาก เพราะแตกแขนงย่อยๆ ไปตามเนื้อหาวิชาการต่างๆ หลายด้าน เช่น

ด้านประวัติศาสตร์ วิทยาศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ เกษตรกรรม อุตสาหกรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ศาสนาและความเชื่อ ภาษาและวรรณคดี เป็นต้น

บทความ เป็นความเรียงที่เป็นเรื่องจริง เป็นเรื่องกำลังอยู่ในความสนใจในขณะนั้น บทความอาจมีลักษณะเป็นการเสนอปัญหาให้คนสนใจ หรือเป็นการวิเคราะห์ข้อดีข้อเสียข้อขัดแย้งต่างๆ ที่สำคัญ คือ ต้องเสนอทัศนะของผู้เขียนด้วย และมีใช่เป็นการมุ่งแต่จะเสนอปัญหาหรือข้อขัดแย้ง แต่ผู้เขียนยังต้องชี้ให้เห็นถึงสาเหตุของปัญหา และชี้ทางออกหรือทางแก้ปัญหาที่แน่นอนด้วย

บุญเหลือ เทพยสุวรรณ (2517: 6-7) กล่าวถึงความหมายและลักษณะของ “สารคดี” ว่า หมายถึง งานเขียนที่ไม่มีตัวละครสมมุติ ซึ่งแม้จะเป็นงานเขียนที่ผู้เขียนเจตนาจะให้ความรู้แก่ผู้อ่าน แต่ก็แฝงเล็งจะให้ความพึงพอใจอันเกิดมาจากการประกอบรูป ประกอบแบบ พ่วงเล็งเลือกเฟ้นการใช้ถ้อยคำในภาษาทำให้เกิดอารมณ์ตามสมควร งานเขียนที่พ่วงเล็งเชิงความรู้ พ่วงเล็งจะสอนโดยไม่คำนึงถึงอารมณ์ ไม่ถือเป็นสารคดี ถือเป็นหนังสือความรู้หรือหนังสือวิชาการ ทั้งนี้อาจมีงานเขียนที่ผู้เขียนเจตนาจะให้ความรู้ แต่โดยบังเอิญงานเขียนนั้นทำให้เกิด “รส” กระทบอารมณ์ผู้อ่านด้วยสิ่งสุนทรียบางอย่าง หรือสิ่งที่เกิดมาจากความงามของรูปหรือแบบที่ประกอบขึ้น หนังสือความรู้กลายเป็นศิลปกรรมขึ้นมาด้วยเหตุที่ผู้เขียนเป็นศิลปิน โดยธรรมชาติ หนังสือความรู้บางเล่มนั้นอาจถือเป็นวรรณคดีประเภทสารคดีก็ได้

ปรีชา หิรัญประดิษฐ์ (2527) กล่าวถึงวรรณกรรมร้อยแก้วประเภทสารคดีว่า สารคดีเป็นเรื่องที่แสดงถึงความรู้ ความจริง ความคิดและเหตุผลเป็นสำคัญ การเขียนสารคดีต้องอาศัยศิลปะในเชิงอธิบาย วิเคราะห์หรือตั้งสอนด้วย จึงจะเป็นที่นิยมของผู้อ่าน ผู้รู้ต่างๆ ได้แยกประเภทของสารคดีไว้อย่างหลากหลาย อาทิ ความเรียง สารคดีท่องเที่ยว สารคดีชีวประวัติ สารคดีวิชาการ บทความ อนุทิน จดหมายเหตุ สุนทรพจน์ บันทึกความรู้ และอื่นๆ

จากแนวคิดข้างต้นสรุปได้ว่า สารคดี หมายถึง งานเขียนร้อยแก้วที่เขียนขึ้นจากข้อมูลข้อเท็จจริง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ความรู้ความคิดและคำแนะนำแก่ผู้อ่าน พร้อมทั้งสอดแทรกจินตนาการและความเพลิดเพลิน ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็นหลายประเภท เช่น สารคดีท่องเที่ยว สารคดีชีวประวัติและอัตชีวประวัติ สารคดีประเภทบทความ และสารคดีประวัติศาสตร์ เป็นต้น

2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาชีวิตชาวบ้าน

จันทร์คา เขียวแก่ (2547) ศึกษาวิถีชีวิตของสังคมชนบทไทยในบทเพลงลูกทุ่ง จากหนังสือรวบรวมบทเพลง ที่จำหน่ายตามร้านค้า ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 ถึง ปี พ.ศ. 2544 ซึ่งแยกประเด็นศึกษาเป็น 3 ด้าน คือ การศึกษาเกี่ยวกับครอบครัวและการสมาคม การศึกษาเกี่ยวกับการประกอบอาชีพและอาหารการกิน และการศึกษาเกี่ยวกับศาสนา คติความเชื่อและการปกครอง ผลการศึกษาสรุปได้ว่าเพลงลูกทุ่งเป็นวรรณกรรมที่มีคุณค่าด้านสาระเกี่ยวกับวิถีชีวิตสังคมชนบทไทย มิใช่เป็นสื่อเพื่อความบันเทิงเท่านั้น แต่ได้สะท้อนถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ด้านต่างๆ ของสังคมชนบทไทย สรุปได้ดังนี้

วิถีชีวิตที่เกี่ยวกับครอบครัวและการสมาคม พบว่า ในการก่อตั้งครอบครัว จะมีคติในการเลือกคู่ครองที่เหมาะสมกับงานอาชีพของท้องถิ่น มีความขยัน อดทนของชาวชนบทจะมีความรักความผูกพันกันในระดับสูง มีการช่วยเหลือกันทำมาหากิน ด้านนันทนาการ ชาวชนบทชอบร้องรำ พร้อมจังหวะและเสียงดนตรี ดุภาพยนตร์และฟังเพลงจากวิทยุ ด้านการสื่อสาร ชาวชนบทมีการติดต่อถึงกันด้วยการเขียนจดหมายเป็นส่วนมาก สื่อมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวชนบทไทย คือ วิทยุและโทรทัศน์ ด้านการศึกษาพบว่าเด็กชนบทยังเป็นเด็กที่ขาดโอกาสทางการศึกษามาก เพราะความยากจนและขาดทุนทรัพย์ ในส่วนของค่านิยม พบว่าชาวชนบทหลงใญ่ในวัตถุนิยม ชอบความสนุก เฮฮา และชอบจัดงานใหญ่ซึ่งก่อให้เกิดความสิ้นเปลือง

วิถีชีวิตเกี่ยวกับการประกอบอาชีพและอาหารการกิน พบว่าชาวชนบทส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตร มีการทำนา ทำสวน ทำไร่ นอกจากนี้ยังมีอาชีพอื่นๆ เช่น เลี้ยงสัตว์ ค้าขาย รับจ้างขายแรงงาน และอาชีพบริการ ส่วนอาหารการกินจะได้อาหารจากธรรมชาติและในป่า เช่น พืชผัก และสัตว์ที่อยู่ตามสภาพแวดล้อมธรรมชาติ

วิถีชีวิตเกี่ยวกับด้านศาสนา คติความเชื่อและการปกครอง เพลงลูกทุ่งสะท้อนให้เห็นว่า ชาวชนบทไทยเป็นผู้ยึดมั่นในศาสนา เชื่อมั่นในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา ร่วมกันบำรุงพระพุทธศาสนา มีความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติและโหราศาสตร์ เชื่อในเรื่องบุญกรรม มีความศรัทธาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ด้านการปกครอง มีผู้นำท้องถิ่นคือ กำนันและผู้ใหญ่บ้าน ชาวบ้านจะรักและเคารพผู้นำท้องถิ่นของตน

ทิพย์สุดา นัยทรัพย์ (2547) ศึกษาเรื่อง “ภูมิปัญญาท้องถิ่นจากวิถีชีวิตชาวบ้านอำเภอวัดโบสถ์ จังหวัดพิษณุโลก” พบว่า ภูมิปัญญาที่ปรากฏในเพลงกล่อมเด็กและการละเล่นของเด็กเป็นการอบรมเลี้ยงดูโดยอาศัยธรรมชาติแวดล้อมรอบตัว และการให้ความรัก ความอบอุ่น

จนเกิดสายใยจนเกิดสายใยผูกพันเชื่อมโยงไปจนถึงวัยหนุ่ม-สาว ซึ่งทำให้เกิดความรักในท้องถิ่นของตน สำหรับวิถีชีวิตของหนุ่มสาวส่วนใหญ่ปฏิบัติตามประเพณีท้องถิ่น เช่น ประเพณีบวชนาค ประเพณีแต่งงาน ซึ่งแฝงหลักธรรมคำสอนในการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง นอกจากนี้ ประเพณีตรุษ-สงกรานต์ ยังสะท้อนวิถีชีวิตของคนไทยที่รักสนุกสนาน มีความสามัคคี หลังจากวันสงกรานต์แล้วก็ถึงเวลาทำนา เสร็จจากการทำนา ชาวบ้านก็ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ โดยการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นมาผลิตเป็นสินค้าในรูปแบบการทำน้ำตาลโตนด เครื่องจักสานและผ้าทอมือ เป็นต้น เป็นการหารายได้เสริมแก่ครอบครัว

พัชรินทร์ สุขประมุข (2529) ได้ศึกษาสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านรวมทั้งวัฒนธรรม ประเพณีและสภาพแวดล้อมของเมืองสระบุรีที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังภายในอุโบสถของวัดสี่แห่ง ได้แก่ วัดจันทบุรี วัดสมุหประดิษฐาราม อำเภอเสาไห้ วัดหนองยาวสูง และวัดหนองโนเหนือ อำเภอเมืองสระบุรี ด้วยการศึกษาจากภาพถ่ายแล้วนำไปเปรียบเทียบกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ได้จากพระราชพงศาวดาร พระราชหัตถเลขา บันทึกหรือจดหมายเหตุสมัยรัชกาลที่ 4 และ 5 ตลอดจนการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง ซึ่งผลของการวิจัยสรุปได้ว่า ชาวบ้านคือชาวเมืองสระบุรีในสมัยนั้นส่วนใหญ่เป็นคนไทยพื้นบ้าน นอกจากนั้นเป็นชนกลุ่มน้อย ได้แก่คนไทยเชื้อสายไทยยวน ซึ่งถูกกวาดต้อนมาจากเชียงแสนเมื่อประมาณปลายสมัยกรุงธนบุรีถึงสมัยรัชกาลที่ 1 และปัจจุบันชาวไทยยวนในจังหวัดสระบุรียังคงรักษาวัฒนธรรมของตนเองไว้บ้าง โดยเฉพาะภาษาพูดและประเพณีบางอย่าง เช่น พิธีแห่บั้งไฟ การนับถือผีบรรพบุรุษ เป็นต้น

ศิริวรรณ ยิ้มละมัย (2545) ศึกษาเรื่อง “วิถีชีวิตชาวบ้านสาขลา ตำบลนาเกลือ อำเภอพระสมุทรเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการ” พบว่า หมู่บ้านสาขลาเป็นหมู่บ้านที่มีประวัติความเป็นมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา คนในชุมชนส่วนใหญ่มีสายตระกูลเดียวกัน เป็นชุมชนที่คงความเป็นชุมชนท้องถิ่น มีความเกื้อกูล เอื้ออื้อให้แกกันและกัน มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน มีความรักสามัคคีในหมู่คณะ ยึดมั่นในระบบอาวุโส เคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ ประกอบอาชีพการทำประมง มีความเชื่อเรื่องพุทธศาสนา และสิ่งเหนือธรรมชาติอันเป็นผลต่อการดำเนินชีวิต ที่ได้รับการถ่ายทอดปลูกฝังมาตั้งแต่อดีต มีการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีการเล่นที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนไว้ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาเรียนรู้ตามความเหมาะสม แม้จะมีบางประเพณีที่ถูกละเลยไปบ้างตามกระแสสังคมของโลกไร้พรมแดน

คุณิต ศิริรักษ์ ศึกษาเรื่อง “วิเคราะห์ภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในเพลงเพื่อชีวิตของ แสง ชรรณดา” โดยศึกษา 6 ด้าน คือ ด้านครอบครัว เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง ภาษา ค่านิยมและประเพณี โดยศึกษาจากผลงานเพลงจำนวน 72 เพลง ปรากฏดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ
ห้องสมุดวิจัย
วันที่ ๒๘ พ.ค. 2555
เลขทะเบียน 245428
เลขเรียกหนังสือ

ด้านครอบครัว มีภาพสะท้อน 3 ประเด็น ได้แก่การเข้าสู่ภาวะความเป็นครอบครัว ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในครอบครัว และภาพสะท้อนปัญหาครอบครัว

ด้านเศรษฐกิจ มีภาพสะท้อน 2 ประเด็นใหญ่ๆ คือ การประกอบอาชีพในการทำมาหากินของคนในสังคม เช่น อาชีพเกษตรกรรม อาชีพให้บริการสังคม และประเด็นปัญหาทางเศรษฐกิจซึ่งประกอบด้วยปัญหาในการประกอบอาชีพ ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของรายได้ไม่พอกับรายจ่าย

ด้านการเมืองการปกครอง มีภาพสะท้อนใน 2 ประเด็นคือ เรื่องการเมืองการปกครองระบอบประชาธิปไตยในสังคมไทย และภาพสงครามจรยุทธ์กับแนวทางพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย

ด้านภาษา มีภาพสะท้อน 3 ประเด็นคือ ศิลปะการใช้คำ ศิลปะการใช้ถ้อยคำในแง่สุนทรียภาพ การใช้ถ้อยคำแสดงอารมณ์ต่างๆ และศิลปะการใช้ภาพพจน์

ด้านค่านิยม มีภาพสะท้อนใน 2 ประเด็น ได้แก่ ค่านิยมเกี่ยวกับสิ่งที่ป็นรูปธรรม และสิ่งที่ป็นนามธรรม อันเกี่ยวกับการบริโภคทั้งปัจจัย 4 และเทคโนโลยีและข่าวสาร

ด้านประเพณี มีภาพสะท้อน 2 ประเด็น คือ ภาพสะท้อนของประเพณีในรอบชีวิต และประเพณีในรอบปี เกี่ยวกับอาชีพการทำงาน

2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับงานเขียนประเภทสารคดี

สุจิตา ศรีหระ (2543) ศึกษาเรื่องการวิเคราะห์ห้วงวรรณกรรมเรื่อง บันทึกรื่องความรู้อ่างๆ ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์และพระยาอนุমানราชชนพบว่า มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาเนื้อหาทางด้านนิรุกติศาสตร์ซึ่งประกอบด้วย วงศัพท์ การจำแนกและจัดกลุ่มคำ โครงสร้างทางเนื้อหาและกลวิธีในการนำเสนอ โดยใช้วิธีวิจัยเอกสารและนำเสนอผลการวิจัยโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

สุพรรณษา ประสงค์สุข (2551) ศึกษาเรื่องการศึกษาวเคราะห์งานเขียนสารคดีเกี่ยวกับปัญหาครอบครัวไทยของ อรสม สุทธิสาคร : แนวคิดและกลวิธีการนำเสนอ พบว่า เนื้อหาของงานเขียนสารคดีป็นประเภทสะท้อนปัญหาสังคมไทย โดยเฉพาะปัญหาครอบครัวไทย เป็นการนำเรื่องจริงของสังคมไทยในด้านมีดมาตีแผ่และป็นข้อมูลเชิงลึกที่คนทั่วไปเข้าถึงไม่่ง่าย เช่น เรื่องราวเกี่ยวกับการทำแท้งหรือชีวิตของผู้หญิงกลางคืน เป็นต้น งานเขียนจึงน่าสนใจและโดดเด่น

ด้านการนำเสนอแนวคิด นำเสนอปัญหาครอบครัวต่างๆ ผ่านแนวคิดหลัก คือ สะท้อนภาพครอบครัวไทยให้เห็นถึงปัญหาสังคมในแง่มุมต่างๆ ที่เกิดขึ้นจริง เพื่อผู้อ่านจะได้รู้เท่าทันชีวิต และยังมุ่งถ่ายทอดเรื่องราวที่เป็นการศึกษาการใช้ชีวิตของคนทั้งในด้านบวกและลบ โดยใช้วิธีการลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนามเช่นเดียวกับนักวิชาการที่เก็บข้อมูลเพื่อเขียนงานวิจัย

ส่วนวิธีการเขียน อรสมมีวิธีการเล่าเรื่องที่สามารถดึงดูดความสนใจให้ผู้อ่านติดตามอย่างสนใจ ลักษณะภาษาที่ใช้มีความประณีตบรรจง สื่อเรื่องราวให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพและมีอารมณ์ความรู้สึกร่วมไปด้วยไปกับเรื่องที่ผู้เขียนนำเสนอได้อย่างต่อเนื่อง

ณัฐ ศรสำราญ (2551) ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ผลงานประเภทสารคดีของ ธรณ์ ชำรงนาวาสวัสดิ์ พบว่าสามารถจำแนกประเภทของสารคดีได้เป็น 2 ประเภท คือ จำแนกตามลักษณะเนื้อหา ได้แก่ สารคดีเกี่ยวกับสัตว์ สารคดีเกี่ยวกับการท่องเที่ยว สารคดีเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สารคดีเกี่ยวกับสังคมและการศึกษา และจำแนกตามวิธีการนำเสนอ แบ่งเป็น สารคดีเชิงเสนอแนะและสารคดีเชิงวิจารณ์ ส่วนวัตถุประสงค์ของการเสนองานเขียนประเภท สารคดีมี 3 ประการ คือ เพื่อให้ความรู้ เพื่อปลูกฝังแนวคิดสร้างสรรค์สังคม และเพื่อบอกเล่าประสบการณ์เกี่ยวกับการท่องเที่ยว

ด้านกลวิธีการเขียน ได้ศึกษาวิเคราะห์ 2 ส่วนคือ การนำเสนอสารในงานเขียนประเภทสารคดีและการใช้ภาษาในงานเขียนประเภทสารคดี การนำเสนอสารในงานเขียนสารคดี แบ่งเป็นสารประเภทข้อเท็จจริงและสารประเภทข้อคิดเห็น ส่วนการใช้ภาษาในงานเขียนประเภท สารคดี มีการใช้คำ 3 ประเภท คือ การซ้ำคำ การซ้อนคำและการใช้คำทับศัพท์ และการใช้ภาพพจน์ 5 ประเภท คือ อุปมา อุปลักษณ์ สัทพจน์ บุคลาธิษฐานและการอ้างอิง รวมทั้งมีการใช้สำนวน 2 แบบ คือ การใช้สำนวนเดิมและการใช้สำนวนที่ดัดแปลง

ด้านลักษณะเด่น มี 4 ลักษณะ คือ การตั้งชื่อเรื่อง การนำเสนอสำนวน ผลงานประเภทสารคดีในรูปแบบเรื่องสั้น การยั่วล้อและการดัดแปลง โดยนำเสนอผลงานในรูปแบบเรื่องสั้นสารคดีเกี่ยวกับสัตว์ทะเล ด้วยการใช้โครงเรื่อง 2 แบบ คือ การดำเนินเรื่องแบบเรียงตามลำดับปฏิทินและการดำเนินเรื่องแบบย้อนเหตุการณ์สลับไปมา การจบเรื่องก็มี 4 แบบ คือ การจบเรื่องแบบโศกนาฏกรรม การจบแบบทิ้งให้เป็นปริศนา การจบเรื่องแบบสุขนานุกรมและการจบเรื่องแบบหักมุม เมื่อพิจารณาถึงการเล่าเรื่องพบว่ามี 4 แบบ คือ การเล่าเรื่องแบบผู้เล่าเรื่องเป็นผู้รู้แจ้ง การเล่าเรื่องแบบผู้เล่าเรื่องเป็นตัวละครเอก การเล่าเรื่องแบบภววิสัยและการเล่าเรื่อง

รัตนดา อัจฉริยะ (2547) ศึกษาวิเคราะห์สารคดีของธีรภาพ โลหิตกุล ในด้านลักษณะเนื้อหา กลวิธีการนำเสนอ และความสัมพันธ์ระหว่างประสบการณ์ชีวิตกับงานเขียนสารคดี โดยศึกษาจากสารคดีที่ได้รับการตีพิมพ์รวมเล่ม ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2533 – 2545 จำนวน 360 เรื่อง ผลการวิจัยปรากฏว่า

ด้านลักษณะเนื้อหา มีเนื้อหาหลากหลายถึง 12 ประเภท เรียงลำดับจากที่ปรากฏมากที่สุดถึงน้อยที่สุด คือ สารคดีวิถีชีวิตและวัฒนธรรม สารคดีประวัติศาสตร์ สารคดีท่องเที่ยว สารคดีเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สารคดีชีวิตบุคคล สารคดีรายงานเหตุการณ์ สารคดี

เกี่ยวกับสัตว์ สารคดีโอกาสพิเศษ สารคดีเบื้องหลังข่าว สารคดีเกี่ยวกับเด็ก สารคดีเกี่ยวกับสตรี และ สารคดีเชิงทัศนวิจารณ์ ตามลำดับ ประเภทที่มากที่สุดนั้น มักจะเน้นการนำเสนอเรื่องราววิถีชีวิตของกลุ่มชนต่างๆ ทั้งในประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้าน ในบริบททางสังคม วัฒนธรรมที่แตกต่างกัน เป็นสารคดีที่ถึงพร้อมด้วยสาระ ความรู้และมีคุณค่าทางวิชาการเป็นอย่างมาก

ด้านกลวิธีการนำเสนอ นั้น พบว่ามีศิลปะและกลวิธีในการเขียนที่น่าสนใจ ทั้งในด้านการตั้งชื่อเรื่อง การเขียนความนำ เนื้อเรื่อง ความจบ ตลอดจนการใช้ภาษาที่มีลักษณะงดงาม มีลีลาและจินตภาพ จนกลายเป็นแบบแผนและท่วงทำนองการเขียนที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว

ด้านประสบการณ์ชีวิตและความสัมพันธ์กับงานเขียน สะท้อนว่าธีรภาพเป็นนักเขียนที่มีประสบการณ์หลากหลาย และนำประสบการณ์ดังกล่าวมาเป็นประโยชน์ต่อการสร้างงานเขียนเป็นอย่างมาก เช่น ความเป็นคนรักธรรมชาติ เป็นนักประวัติศาสตร์ และความเป็นนักสื่อสารมวลชน ประสบการณ์เหล่านี้ส่งผลต่องานเขียนสารคดีของเขาทั้งในด้านเนื้อหาและกลวิธีการนำเสนอ

วานิสรา ขวัญมงคล (2538) ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวรรณกรรมประเภทสารคดีของธีรภาพ โลหิตกุล” โดยศึกษาจากผลงาน 4 เรื่อง คือ เรื่อง “คืนสู่พงไพรและสายน้ำ” “สี่ต้นบนรอยทาง” “แม่น้ำเจ้าพระยา” และ “สายน้ำและความทรงจำ” โดยศึกษาในลักษณะเนื้อหาและแนวคิด ปรากฏว่า งานสารคดีของธีรภาพเน้นเนื้อหาและแนวคิดในด้านการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ศิลปวัฒนธรรม ในด้านต่างๆ นอกจากนี้ยังปรากฏแนวคิดเกี่ยวกับสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง โดยมีกลวิธีการนำเสนอที่หลากหลาย คือ การใช้คำ การใช้ภาพพจน์ การใช้โวหาร การใช้คำคม ภาษิต คำพังเพย หรือเพลง ตลอดจนเครื่องมือวรรณคดีต่างๆ จึงทำให้งานของธีรภาพมีส่วนในการจรรโลงสังคมและปลูกจิตสำนึกให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผิดชอบสังคม รู้สึกรักและหวงแหนสิ่งแวดล้อมอันมีค่าของตน

จากการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับงานเขียนสารคดี ผู้วิจัยพบว่ายังมีงานประเภทนี้ไม่มากนัก และส่วนใหญ่จะศึกษาค้นคว้าวิจัยงานสารคดีด้านการท่องเที่ยว เช่น งานของธีรภาพ โลหิตกุล ธรณ์ ชำรงนาวาสวัสดิ์ เป็นต้น ส่วนของงานวิจัยที่ผู้วิจัยได้ทำการค้นคว้าในครั้งนี้ จะเป็นการวิเคราะห์ชีวิตชาวบ้านจากงานของเอนก นาวิกมูล ซึ่งยังไม่เคยมีผู้วิจัยเกี่ยวกับการเขียนสารคดีของเอนก นาวิกมูล นอกจากนี้ งานวิจัยฉบับนี้มีได้เน้นไปที่กลวิธีการนำเสนอ แต่จะเป็นการศึกษาและวิเคราะห์ลักษณะเนื้อหาและความสัมพันธ์ระหว่างประสบการณ์ชีวิตกับงานเขียน อันจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจศึกษาค้นคว้างานเขียนสารคดีที่เกี่ยวข้องกับชีวิตชาวบ้าน และเป็นข้อเสนอแนะที่ดีสำหรับผู้ที่จะนำงานเขียนสารคดีเกี่ยวกับชีวิตชาวบ้านในงานของเอนก ไปใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ